

Utdrag ur

HEMSE KYRKA GOTLAND VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLAN 2007

Ansvariga för vård- och underhållsplanen

Inför upprättandet av denna vård- och underhållsplan för Hemse kyrka har kyrkan och kyrkogården besiktigats av undertecknad.

Ansvariga för vård- och underhållsplanens olika delar anges här nedan.

(Namn inom parentes anger dock att i planen endast använts där angivet besiktningsprotokoll eller åtgärdsprogram, upprättat av resp. namngiven konsult.)

Kyrkobyggnad	Arkitekt Jan Utas
Elinstallationer och åskskydd	(Elingenjör Peter Ström)
Kyrkogårdsmur	Arkitekt Jan Utas
Kyrkogård	Arkitekt Jan Utas
Växtlighet på kyrkogården	Antikvarie Eva Selin
Kalkmålningar	Ej utsedd
Stenarbeten	Ej utsedd
Inventarier av trä	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av metall	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av sten	Antikvarie Rebecka Svensson
Textilier	(Textilkonsultfirma Lotine)
Kyrkklocka/-or	(Ing. Ingvar Rohr)
Övriga inventarier	Antikvarie Rebecka Svensson

Källförteckning

Otryckta källor

Handlingar i Länsmuseet Gotlands fornsals arkiv, Visby

Inventering av inventarierna i Hemse kyrka 2005, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.

Inventering av Hemse kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.

Program för utvändiga reparationsarbeten på Hemse kyrka, arkitekt Jan Utas 2002.

Tryckta källor

Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.

Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.

Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringnings seder, 1985.

Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.

Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.

Sveriges Kyrkor, Gotland bd VI:3, 1969.

Öhrman, R., Sockenmagasin på Gotland, Gotländskt Arkiv 1990.

Händelselista

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
ca 1100-50	Stavkyrka på platsen varav rester bevarats, rekonstruerade i SHM.	GK, SvK
s. 1100-tal	Triumfkrucifixet. Dopfuntsfoten.	GK, SvK SvK
t. 1200-tal	Absidkoret och långhuset uppfördes (SvK anger att koret påbörjades ”vid 1100-talets slut” och att koret uppfördes ”under 1200-talets förra hälft”).	GK, SvK
ca 1250-1300	Tornet uppfördes (SvK anger ”1200-talets mitt”). Muralmålningar på tornets N vägg.	GK, SvK
o. 1300	S tornportalen sattes in, S långhusportalen flyttades till N sidan av tornet och kyrkorummet välvdes.	SvK
1200-talet	V stigluckan uppfördes.	SvK
1300-talet	Muralmålningar koret och absiden. Dopfuntsens cuppa.	GK, SvK
1459	Gravsten i korgolvet över Bot-... från Ocksarve(?).	SvK
o. 1400-50	Kyrkklockan (av ”die Apengeter”).	GK, SvK, GKR
o. 1450	Muralmålningar i tornet och långhuset av ”Passionsmästaren” (SvK anger ”1400-talets senare hälft”).	GK, SvK
Medeltid	Gravsten i korgolvet över Aimund.	SvK
1683	Korbänk (skärm bevarad i SHM).	SvK
1693	Altarpall (=bekännelsepallen?).	SvK
1699	Altaruppsatsen av sandsten från Burgsvik.	GK, SvK
s. 1600-tal	Låg falar på samtliga takfall.	SvK
1705	Inskrift på triumfbågsväggen (foto).	SvK
1708	Ny tornhuv byggdes sannolikt (årtal i äldre vindflöjel).	SvK
1725	Några nya bänkar tillverkades.	SvK
1729	Altaruppsatsen målades.	SvK
1732	Ett sakristiskrank i koret målades.	SvK
o. 1750	Nummertavla, sannolikt tillverkad av Johan Hernell.	SvK
1754	Tornhuven reparerades.	SvK
1767	Timsten (solar) uppsattes på kyrkogården.	SvK
1768	Predikstolen uppsattes och målades. Den tillverkades av snickaren Olof Westberg och målades av Magnus Möller. Den	GK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
	tidigare predikstolen såldes. Hålet in triumfbågsmuren togs upp. Åtta bänkar, bekännelsepallen och sannolikt även dopfunten målades av Magnus Möller.	SvK
1775	Några nya bänkar tillverkades.	SvK
1795	Tornhuven reparerades.	SvK
s. 1700-tal	En materialbod uppsattes invid långhusets N mur (trol.).	SvK
1700-tal	Draperimålningar i absiden och kring predikstolen, möjligen utförda 1705 vilket är ett årtal som stod ovan triumfbågen (foto SvK).	SvK
o. 1800	Ljuskrone av mässing (i tornbågen).	SvK
1821	Kyrkan reparerad, sannolikt överkalkades då de medeltida muralmålningarna slutgiltigt (inskrift på triumfbågsväggen, foto).	SvK
	Tornhuven reparerades.	SvK
1834	Nytt tegeltak!	SvK
1836	Årtal i tornhuvens konstruktion och på högben på långhusvinden.	Inskr.
1846	Nytt altarskrank.	SvK
o. 1850	Förstorades korets fönster kraftigt.	SvK
1854	Långhusets två stora fönster åt S togs upp. Den V stigluckan byggdes om.	SvK
1856	En ny tornhuv uppfördes av byggmästare Hans Tellström, Fardhem.	SvK
1857	Ljuskrone av mässing.	SvK
1862	Den S stigluckan byggdes om.	SvK
1864	Altaruppsatsen målades om.	SvK
1876	Orgelharmonium.	SvK
1880	S stigluckan och kyrkogårdsmuren riven och använd till bygge av skola, trästaket uppsatt.	SvK
1886	Tegeltaken byttes ut mot spåntak.	SvK
1894	Nya kolonnetter av ek i ljudgluggarna.	SvK
1800-talet	Korfönstret förstorades.	SvK
1896	Restaurering efter förslag av arkitekt Erik Lallerstedt, Stockholm, med stilinriktning att återskapa det medeltida kyrkorummet. Byggmästare Nils Pettersson, Visby:	SvK
	– Muralmålningarna i kyrkorummet togs fram och konserverades av konservator C. Wilhelm Pettersson.	

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
	Målningarna kompletterades efter skisser av Axel Herman Hägg. Samtidigt togs draperimålningarna från 1700-talet bort.	SvK
	– Altaruppsatsen och predikstolen målades om och triumfkrucifixet målades och förgylldes av Johan Gardelin, Hemse. Krucifixet flyttades från en plats ovanför triumfbågen till N korväggen.	SvK
	– Den fasta inredningen såsom bänkar (inkl. korbänk?), läktare altarskrank, nummertavlor och nischomfattningar slopades och ny inredning i nygotisk stil utfördes. Två medeltida träbänkar utefter N och S väggarna i långhuset togs bort och förkom.	SvK SvK
	– Översta delen av altaruppsatsen avlägsnades.	
	– Det gamla trägolvet revs ut (stavkyrkoplankor) och ersattes med cementgolv i mittgången och brädgolv i bänkkvarteren.	GK, SvK
	– Sakristiskranket i koret revs och sakristian byggdes (enl. SvK var sakristian klar 1897).	SvK SvK
	– Nytt portblad i korportalen och i S tornportalen.	
	– Nytt glas i absidfönstret. Ett fönster i N korväggen murades till.	SvK SvK
	– Kamin i långhusets NÖ hörn.	SvK
	– Två nya ljuskronor av mässing (i långhuset och koret).	SvK
	– Magasinsbyggnaden invid långhusets N mur revs.	
1900	Årtal i vindflöjeln, tornhuven reparerades.	SvK
1905	Utvidgning av kyrkogården åt Ö.	SvK
1913	Ytterligare utvidgning av kyrkogården åt Ö.	SvK
1914	Orgel, byggd 1912 av Åkerman & Lund skänkt till kyrkan av järnhandlare Otto Svahn.	SvK
1925	Tornhuven reparerades. Elektrisk uppvärmning installerades.	SvK
1935	Lades nytt spåntak.	SvK
1938	Taken belades med tvåkupigt tegel.	SvK
1941	Ett begravningskapell uppfördes i kyrkogårdens SÖ hörn efter ritning av arkitekt H. du Rietz.	SvK
1944	Den S stigluckan rekonstruerades efter ritning av dåvarande amanuensen Gunnar Svahnström, Visby.	SvK
1951	Kyrkogården utvidgad åt N och O. En materialbod uppfördes efter ritning av arkitekt Olle Karth, Visby.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1958	Triumfkrucifixets ursprungliga färg togs fram av konservator Erik Olsson, Sanda.	SvK
1960	Yttre restaurering.	SvK
	– Fasaderna putsades och kalkades. Korfönstrets ungefärliga proportioner återställdes.	SvK
	– Tornhuvens brädklädsel byttes ut.	SvK
	– El-ringning.	GKR
1962-63	Restaurering efter förslag av arkitekt Olle Karth, Visby, varvid 1896 års restaurering utplånades:	GK, SvK
	– Muralmålningarna rengjordes från övermålningar, kompletteringar och nytillkomna målningar från 1896 av Erik Olsson, Sanda.	SvK
	– Predikstolens och altarpopsatsens ursprungliga färger togs fram.	SvK
	– Ny golvbeläggning av kalksten i kyrkorummet, golvet i långhuset höjdes.	SvK
	– Nya bänkar (tillverkade av Nils Lundgren, Levide) och nytt altarskrank.	SvK
	– Altarbordets puts avlägsnades.	SvK
	– Dopfunten flyttades till långhuset NÖ hörn.	SvK
	– El-värmsystemet förnyades.	SvK
	– Nytt portblad i N tornportalen.	SvK
	– Nya kolonnetter av kalksten i ljudgluggarna.	SvK
	– Orgel byggd av Th. Frobenius & Sønner, Lyngby, Danmark.	ISO, SvK
o. 1980	Anlades en minneslund.	muntl.
1982	Handikappramp i norra tornportalen.	GF
1998	Bänkarna målades.	GF
1999	Ändring av minneslund. Ombyggnad av textilskåp.	ATA
2005	Utvändig restaurering efter förslag av arkitekt Jan Utas, entreprenör NärBygg: Taken lades delvis om, skadat virke byttes och träkonstruktionerna på vindarna sanerades från skadedjur och ing. Daniel Werkelin kontrollerade stödbenens knutpunkter i tornhuv. Stegar och vilplan i tornet byggdes samt landgångar på kor- och långhusvindarna. Klockdäcket rengjordes och plåtavtäckningen tätades med tätningsmassa. KC-putsen på tornet reparerades och fasaderna putsades med kalkbruk,	GF

ÅR**BYGGNADSDEL ETC.:****REF.**

Fasaderna avfärgades.

Huggen sten i ljudgluggarna konserverades av stenkonservator Karl-Gustaf Eliasson, Stenkultur. Ljudgluggarnas solbänkar avtäcktes med falar som tjärades. Fönstren rengjordes och trasiga rutor byttes. Fogarna i tornportalens trapp lagades med KC-bruk. Dörr i tornet av spån byttes mot dörr av massivt trä.

Åskskyddet byttes och sakristians hängrännor och stuprör anslöts till systemet. Automatiken till kyrkklockornas el-ringning sågs över, belysningen på vindarna och tornhuven kompletterades och en ny högtalare av linjekälla typ.

Stigluckorna renoverades; fasadputsen lagades och avfärgades vit med kalkfärg och faltaken och allt synligt trä tjärades.

Byttes altarskranket från 1960-talet ut mot ett nytt av Gotlandsbyggen AB. Altaruppsatsen av sandsten rekonstruerades av K-G Eliasson, Stenkultur AB som också gjorde konserveringsarbeten på dopfunten.

Stenkultur i Stockholm AB konserverade 6 gravvårdar.

ATA

2006

Portalerna konserverades av stenkonservator K-G Eliasson.

GF

Orgeln sanerades från mögel av T. Svenske.

GF

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
GK	Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
Muntl.	Muntlig uppgift från församlingen.
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Nilssøn Strelow, H., Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd VI:3, 1969.
t.	tidigt